

А. КОРСУНЬ

ІМ'Я ЗЕМНЕ І НЕБЕСНЕ

21 листопада — 100 років від дня народження

О.І. Казимирчак-Полонської

О.І. Казимирчак-Полонська (фото 30-х років)

теоретичним дослідженням та розрахункам руху комет за 400 років американські астрономи відшукали «загублені» спостерігачами комети. Вона вперше точно визначила, як впливають на рух комет збурюючі дії великих планет, і підтвердила своїми розрахунками існуючу гіпотезу щодо захоплення комет Сонячною системою. Її праця була удостоєна престижної наукової премії ім. Ф.О. Бредихіна АН СРСР. Ім'я Олени Іванівни Казимирчак-Полонської широко відоме і шановане серед світової астрономічної спільноти.

Яскравою подією в астрономії став міжнародний симпозіум МАС «Рух, еволюція і походження комет», який відбувся у серпні 1970 р. у Ленінграді. Його організатором була О.І. Казимирчак-Полонська — видатна дослідниця, якій випало власною долею виміряти всі драми і трагедії ХХ століття.

Народилася Олена Іванівна 21 листопада 1902 року у м. Селець Володимирського повіту Волинської губернії у сім'ї Івана та Євгенії Полонських. У 1920 р. Олена закінчила гімназію у м. Луцьку. Вона добре знала українську, польську, російську, німецьку та англійську мови. Та життєві обставини змусили Полонську після гімназії працювати у канцелярії Луцького суду, а також допомагати хворій матері доглядати за невеличким мастком.

Творча доля відомої вченої у галузі небесної механіки, дослідниці руху комет, доктора фізико-математичних наук Олени Іванівни Казимирчак-Полонської нагадує легенду. Втім, це реальна історія. Причому вона дещо схожа на ту, яку описав знаменитий популяризатор науки Н.К. Фламаріон (1842—1925), розповідаючи про передбачення появи комети Галлея у 1758 р. Необхідні формули для обчислення її руху вивели відомі астрономи Клеро і Лаланд, а величезний обсяг обчислювальних операцій виконала вручну (тоді ще не було ЕОМ) пані Лепот — дружина відомого паризького механіка. На честь цієї невтомної трудівниці й чарівної жінки названо квітку, завезену з країн Сходу, — Гортензія (одне з імен пані Лепот).

А майже через два століття одна з малих планет Сонячної системи була названа «Полонська» — на честь дослідниці руху комет Олени Іванівни Казимирчак-Полонської. Завдяки здійсненню нею

У 1922 р. дівчина блискуче складає вступні іспити і вступає на фізико-математичний факультет Львівського університету, після закінчення якого працює у Львівській астрономічній обсерваторії, а з 1932 р. — в Астрономічній обсерваторії Варшавського університету (у той час Волинський край входив до складу Польщі). У Варшаві на талановиту і сумлінну асистентку звертає увагу відомий учений, патріарх польської наукової школи з небесної механіки професор М. Камінський, який запрошує її до аспірантури.

Небесна механіка — один з найскладніших розділів теоретичної астрономії. Темою своєї дисертації О. Полонська обрала вивчення руху комет, захоплених великими планетами Сонячної системи. У 1934 р. вона успішно захистила дисертацію «Про планетоцентричний рух комет» на здобуття вченого ступеня доктора філософії. Невдовзі доля звела її з Леоном Казимирчаком — ученим-іхтіологом, який теж працював у Варшавському університеті. У 1937 р. у них народився син Сергій. Це було щасливе подружжя красивих, талановитих людей, сповнених ентузіазму і великих творчих задумів. Та війна зруйнувала всі плани...

На війні безвісти пропав Л. Казимирчак, і на руках Олени Іванівни залишилися маленький син і хвора мати. У ті роки вона працювала то у Львові в астрономічній обсерваторії, то викладала математику у Варшаві. Але мріяла повернутися в Україну і оселитися десь у теплих південних районах, бо це було вкрай потрібно хворим синові і матері. Мрія здійснилася. Однак життя продовжувало випробовувати її «на міцність».

У травні 1945 р. Олена Іванівна переїхала до м. Херсона і почала працювати у місцевому педінституті — спочатку лаборантом, а згодом старшим викладачем кафедри математики. Жила вона із сином та матір'ю у комунальній квартирі, яка нагадувала скоріш сарай із земляною підлогою. Щоб звести кінці з кінцями, працювала по 17 годин на добу і водночас готувала до захисту кандидатську дисертацію, бо її польський диплом доктора філософії в СРСР не визнавався.

У 1948 р. за нез'ясованих обставин у херсонській лікарні помирає син Сергій. Щоб якимось заглушити страждання і тугу, Олена Іванівна намагається заглибитися у наукову роботу. Вона приймає запрошення директора Інституту теоретичної астрономії АН СРСР члена-кореспондента АН СРСР М.Ф. Субботіна і переїздить працювати до Ленінграда. Тут вона завершує дисертацію і в 1950 р. успішно захищає її. Перед нею розкриваються перспективи масштабних досліджень руху комет і мила її серцю викладацька робота у Ленінградському педагогічному інституті ім. М. Покровського.

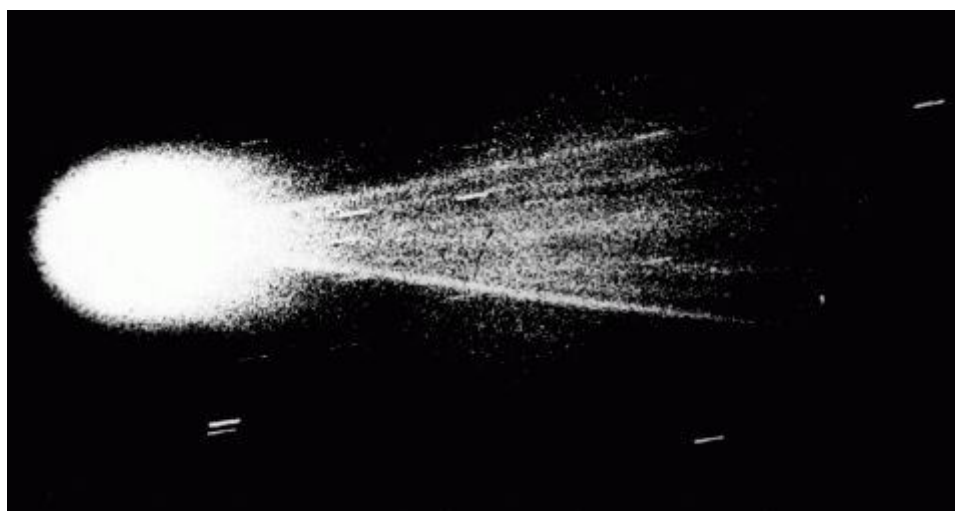
Та доля знову наносить їй удар. У листопаді 1951 р. під час сталінських «чисток» і боротьби з «ворогами народу» її звільняють з роботи нібито за скороченням штатів. А в 1952 р. О.І. Казимирчак-Полонську заарештовують за «шпигунську діяльність». Вона опиняється у в'язниці. За відсутністю доказів її невдовзі звільняють, але про роботу в Ленінграді вже не може бути й мови. І Олена Іванівна повертається до Херсона, де дізнається, що її мати померла.

Невдовзі О.І. Казимирчак-Полонська переїздить до Одеси і у 1953—1956 рр. викладає в Одеському педагогічному інституті фізику, математику та астрономію. Тут вона організовує астрономічний гурток ім. Ф.О. Бредихіна і продовжує займатися улюбленою наукою.

Задумана нею грандіозна робота потребувала великих обчислень, які можна було здійснити тільки в центрі досліджень з небесної механіки, що входив до складу Інституту

теоретичної астрономії у Ленінграді. Йшлося про дослідження руху комет і спробу відповісти на запитання: звідки беруться ці загадкові, майже примарні об'єкти — чи вони народжуються у Сонячній системі, чи є залишками протопланетної речовини? А може, це міжзоряні утворення, захоплені Сонячною системою?

У 1956 р. Олена Іванівна переїздить до Ленінграда і обіймає в Інституті теоретичної астрономії посаду молодшого наукового співробітника Відділу малих планет, комет і супутників. Вона опановує нову для неї справу — складання програм для обчислення на ЕОМ, готує на перфокартах величезний масив даних про рух комет за 400 років. Спираючись на власні методики та програми, розробляє безперервну числову теорію руху дуже цікавої комети Вольфа за весь сторічний (1884—1984) період її спостережень. Одночасно готує монографію, публікує численні наукові статті. У 1968 р. вона захищає докторську дисертацію на тему «Теорія руху короткоперіодичних комет і проблеми еволюції їх орбіт». Це була робота світового значення. Того ж року їй присудили премію ім. Ф.О. Бредихіна АН СРСР.

Комета Вольфа

Олена Іванівна завжди з повною віддачею працювала з молоддю, готувала аспірантів, багато з яких згодом стали відомими вченими в Україні, Росії, Польщі та в інших країнах. Своїм учням вона намагалася прищепити почуття відповідальності, виховати їх сумлінними, високоморальними людьми, здатними навіть на самопожертву. Саме такі риси були притаманні і самій Олені Іванівні.

Випробування, які випали на її долю, далися взнаки: Олена Іванівна втратила зір. Але не піддалася відчаю. Маючи добру пам'ять, вона вирішила викладати у Ленінградській академії теології, бо в її серці давно вже жила велика віра в Бога. Останні свої праці вона диктувала помічницям і публікувала під псевдонімом «Zakonnica Helena».

Померла Олена Іванівна Казимирчак-Полонська 30 серпня 1992 р. Поховали її на кладовищі видатних астрономів на території Пулковської обсерваторії.

Українська земля пам'ятає свою дочку з Волині. Саме в Кримській астрофізичній обсерваторії була відкрита мала планета 2006, якій дали назву «Полонська». У виданні під назвою «Жіночі постаті в українській науці» (Календар на 2002 рік, Київ) серед яскравих особистостей гідне місце відведено Олені Іванівні Казимирчак-Полонській. Про неї розповідається і в книзі «Імена України у Космосі», яка має вийти найближчим часом.

© КОРСУНЬ Алла Олексіївна. Кандидат фізико-математичних наук. Старший науковий співробітник Головної астрономічної обсерваторії НАН України (Київ). 2002.